

УДК 316.2
СТРУКТУРНА ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА: ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОНТОЛОГІЧНИХ
СУПЕРЕЧНОСТЕЙ ТА ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

В.І.Судаков

зав. каф. теорії та історії соціології, д.соц.н., проф.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковим дослідженням новітніх трансформаційних змін українського суспільства вітчизняні вчені-суспільствознавці приділяють значну увагу. Вочевидь, що від якості проведення даних досліджень залежить і ефективність соціального управління економічним, політичним та культурним розвитком суспільства. Саме тому, починаючи з середини 90-х років минулого століття в Україні почали розроблятися спеціалізовані міждисциплінарні наукові концепції ідентифікації онтологічних суперечностей структурних трансформацій українського суспільства, які, водночас, спрямовані на пояснення об'єктивних та суб'єктивних труднощів його демократичного реформування. Слід зазначити, що дані концепції зараз певним чином взаємодоповнюють та конкурують між собою, створюючи певні пізнавальні стимули розвитку досліджень у даному науковому напрямку. Приймаючи до уваги дану обставину, *мета* даної доповіді полягає в здійсненні порівняльного аналізу та характеристиці теоретичних засад основних концепцій ідентифікації структурної трансформації українського суспільства.

1. Концепція онтологічної унікальності українського суспільства.

«Українське суспільство в політичній проекції - дуже далеке від класичних моделей. По-перше, воно не «по-західному», не класично розколото на лівий і правий фланги та центр. Іноді ліві виступають як консерватори, а праві- як прогресисти. Центр не завжди є центром. Адже він змінює свої

орієнтації то ліворуч, то праворуч, або просто виконує замовлення «сильних світу цього». По – друге, декларації лідерів та їхні практичні дії нерідко різко розходяться. По-третє, у масовій свідомості влада дедалі більше викликає недовіру, а її дії зустрічають прихований спротив, що виявляється у різних формах. Тому сама влада є джерелом напруженості, яке зростає в міру зростання недовіри до неї та до її дій. Це свідчить про зростання саморуйнуючої діяльності владних структур, про цілу серію перманентних криз у взаємовідносинах органів влади в трикутнику «президент - парламент - уряд» та між населенням та владою»¹. Важливо зазначити, що основні теоретичні положення даної концепції отримали також певну наукову аргументацію у працях Е.Афоніна, В.Ворони, М.Головатого, А.Кудряченка, І.Кураса, Е.Лібанової, В.Небоженка, О.Скрипнюка та ін.

2. Концепція кризи соціального самовизначення українського суспільства. «Криза соціального самовизначення в Україні означає, що, з одного боку, суспільство не «бачить» ні своєї соціальної природи, ні притаманних йому історичної індивідуальності та унікальності, ні свого соціального обличчя (фізіономії), з іншого боку суспільствознавча наука у спробах осмислити соціально-політичні, соціально-економічні та культурно-історичні зміни в країні стикається з труднощами їх розпізнавання та кваліфікації. Їй би належало обґрунтувати нову модель ідентифікаційної практики, однак на це немає офіційного замовлення держави»². Доцільно також вказати, що у монографічному дослідженні М.Шульги надана узагальнена система емпіричних доказів кризи соціального самовизначення громадян України, наслідком якої стало

---

¹ Михальченко М.І., Журавський В.С., Танчер В.В. Соціально - політична трансформація України: реальність, міфологеми, проблеми вибору / М.І. Михальченко, В.С. Журавський, В.В.Танчер. - К.: Лотос, 1997. – С. 177.

² Тарасенко В.І., Іваненко О.О. Проблема самоідентифікації українського суспільства (соціотехнологічна парадигма) / В.І.Тарасенко, О.О.Іваненко.- К.: Інститут соціології НАН України, 2004.-С.164-165.

формування специфічних поведінкових стратегій діяльності, які спрямовані на пряме порушення норм демократичного правопорядку. Так, у 2009 році, згідно наведених вченим даних репрезентативних емпіричних соціологічних досліджень, 88% громадян заявили про свою готовність регулярно або вибірково здійснювати протиправні дії корупційного характеру та аморальні вчинки. Примітним є факт, що значна частина громадян підтримує участь у політичних демонстраціях, мітингах та пікетах як специфічну «професійну діяльність», яка повинна гарно оплачуватись. Тому громадян, «готових піти на політичні заходи заради винагороди, вже достатньо багато і складає 69 %». У 2010 році по причинам скрутного матеріального стану та «байдужого ставлення до усіх кандидатів», 24% опитаних громадян вважали можливим продати свій голос за гроші на виборах до органів влади³.

3. Концепція неефективності демократичного реформування українського суспільства. «Українське суспільство є суспільством «пострадянським» у тому сенсі, що воно і тепер зберігає сутнісні риси того соціального устрою, від якого громадяни і демократична частина політичної владної еліти намагались рішуче відмовитись. З перших років незалежності політична влада України обрала консервативний сценарій демократичних перетворень, наслідком чого стало відтворення застарілих соціальних структур та інститутів, їх стагнація та «шок без терапії». У результаті стихійної трансформації «з відкладеним декларованим транзитом» більшість громадян України знаходяться у стані амбівалентності по відношенню до інституціональних утворень, легальність яких не підкріплена ні правом ні мораллю»⁴. Важливо вказати,

---

³ Шульга М.О. Дрейф на узбіччя. Двадцять років суспільних змін в Україні /М.О. Шульга. – К.: ТОВ.«Друкарня Бізнесполіграф», 2011 – С .118-148.

⁴ Головаха Е.И.. Украинское общество. Четверть века вынужденной трансформации и перспектива демократического транзита / Е.И. Головаха // Держава та соціальні зміни. 25 років української незалежності: Матеріали УІІ міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 29-30 листопада.

що у працях останніх років О.Балакіревої, В.Горбуліна, А.Єрмолаєва, О.Злобної, П.Кутуєва, О.Куценко, В.Лапіної, С.Макеєва, І.Мартинюка, О.Резніка, Ю.Савельєва, Є.Сірого, В.Щербини підкреслено, що головним наслідком стихійного та непослідовного характеру здійснюваних в Україні реформ стало значне посилення соціальної напруженості. Саме цей ризикогенний та конфліктогенний чинник зараз об'єктивно зумовлює труднощі ефективного створення двох фундаментальних онтологічних умов забезпечення демократичної структурної трансформації українського суспільства: 1) територіальної цілісності України та 2) її соціальної цілісності.

4. Концепція оптимальної адаптації українського суспільства до глобальних тенденцій інтернаціоналізації суспільного життя.

Розвиток даної концепції потребує організації спеціалізованих досліджень глобальних якісних змін, які вже зараз практично в усіх країнах світу є найважливішими детермінантами організації та розвитку як соціальних відносин між індивідуальними та колективними суб'єктами суспільного життя, так і спеціалізованих політико-правових механізмів регуляції даних відносин на засадах демократії та гуманізму. Саме такі глобальні якісні зміни призводять до формування нових онтологічних стимулів інституціонального розвитку українського суспільства. По-перше, одним із таких визначальних стимулів слід вважати реальне утвердження якісно нової технологічної моделі ресурсної мобілізації, сутність якої виразно характеризують тенденції: 1) перетворення науки на безпосередню виробничу силу; 2) інтенсивної інтелектуалізації; 3) індивідуалізації; та 4) віртуалізації суспільного життя. Зазначимо, що сукупна дія даних тенденцій по-різному оцінюються вченими. Так, в концепціях постіндустріального та інформаційного суспільства (Д.Бел, П.Бурдьо, А.Турен, О.Тофлер, М.Кастельс, Б.Латур, тощо) формуються уявлення

про нові форми соціальної інтеграції між людьми на основі активного використання ними сукупного культурного капіталу, який, на думку вчених, є найбільш демократичним (по джерелам свого формування та відтворення) ресурсом сучасного суспільного розвитку. Водночас, відомі теоретики постмодерністської соціології (З.Бауман, У.Бек, Ж.Бодрійяр, Ф. Джеймісон, Н.Луман, Дж.Уррі, тощо) вказують на процеси посилення маніпулятивного впливу з боку владних політичних інституцій, які через мережу сучасних ЗМІ, транслуючи цінності способу життя владних еліт, реально утверджують меритократичний профіль соціальної структури суспільства та посилюють процеси соціальної поляризації. Таким чином, подальший демократичний розвиток буде обумовлюватися певним звуженням можливостей громадян реально впливати на функціональні режими владних інститутів. По-друге, доцільно також вказати на глобалізацію як на новітній фундаментальний процес, який, стимулюючи розвиток міжкультурних взаємодій та комунікацій, сприяє посиленню впливу інституціональної мережі міжнародних організацій (ООН, ЮНЕСКО, тощо), які сприяють політичному і культурному розвитку в аспектах захисту прав людини та національних меншин, підтримки антивоєнних, миротворчих та екологічних рухів. По-третє, відомо, що процес відтворення ненасильницького соціального порядку у суспільствах різного типу завжди обумовлюється певною демократичною культурою цивілізованого вирішення проблем конкурентних та конфліктних взаємодій та комунікацій. Однак, в умовах зростаючої глобальної ринкової конкуренції та росту бідності у переважній більшості країн світу, як констатують авторитетні західні науковці (П.Бергер, Е.Гіденс, Дж.Стігліц, тощо), суттєво зменшується регулятивний потенціал владних інститутів в аспектах зниження масштабів репресивно-насильницьких дій. Виникає питання: яким чином політичні інститути функціонально сприяють гуманізації суспільного життя та елімінації жорстких репресивних форм насилля та примусу? Зазначимо, що деякі вчені (Г.Бехман, Р.Дарендорф,

Д.Норт) у своїх працях підкреслюють, що сучасні політичні системи здатні впливати лише на «перерозподіл насилля», а не знижувати його зростаючий репресивний вплив. Вочевидь, що в умовах запровадження гуманістичних форм організації соціального порядку в Україні важливим актуальним завданням є створення нових стимулів демократичної трансформації суспільного життя.

Висновки.

1. На основі здійсненого порівняльного аналізу теоретичних засад основних концепцій ідентифікації структурних трансформації українського суспільства доцільно визначити, що дане суспільство, по основним параметрам своєї соціальної ідентифікації, є суспільством пострадянським, демократична модернізація якого відбувається стихійно і непослідовно. Тому розпочаті ліберально-демократичні реформи не можна вважати надійною гарантією успішних демократичних перетворень в силу їх різновекторної стратегічної спрямованості – орієнтації на *стабілізацію* економічної системи та *консервацію* адміністративних методів управління економічним розвитком та *прискорену модернізацію* політичної системи без належної консолідації політичної еліти.

2. Нинішня політична влада України підтримує консервативний сценарій демократичних перетворень, практична реалізація якого супроводжується відтворенням застарілих функціональних режимів політичної системи. внаслідок чого більшість громадян України знаходяться у стані амбівалентності по відношенню до політичних інститутів, легальність яких не підкріплена ні правом ні мораллю.

3. Емпіричні дані репрезентативних моніторингових соціологічних досліджень засвідчують, що переважна більшість населення по відношенню до процесу демократичних перетворень в Україні знаходиться у стані пасивності та не вірить у їх успіх. Саме тому в Україні сформувались і стабільно відтворюються практики політичної участі

громадян за матеріальну винагороду – тобто гонорарні політичні практики, які реально є соціальним джерелом політичної корупції.

4. Наукове осмислення подальшої перспективи структурної трансформації українського суспільства потребує реалістичного врахування теперішнього кризового стану двох взаємопов'язаних фундаментальних онтологічних умов забезпечення його демократичного розвитку: 1) територіальної цілісності України та 2) її соціальної цілісності. Існуюча глобальна конкуренція та реальна функціональність онтологічних чинників дезорганізації соціального порядку (таких, як соціальна недовіра, корупція, депривація, збройні конфлікти та терористичні акції) є специфічними джерелами посилення соціальної напруженості в українському суспільстві та є перешкодами його консолідації і демократизації суспільного життя. Однак, незважаючи на наявність даних перешкод, практична реалізація обраної стратегії європейської інтеграції України буде формувати нові демократичні стимули структурної трансформації українського суспільства.